

Historiaesitelmä Temmeksen kirkossa Temmespäivillä 2.7.2017. Kirkon 250-vuotisjuhla.

Herra piispa, piispatar, arvoisat juhluvieraat.

Kuukausi sitten tässä kirkossa ja kirkkomaalla seikkaili liki sata temmesläistä lasta. Lapset olivat Temmeksen kirkon historiaseikkailussa ja etsivät Temmeksen kirkon aarretta. Tuota aarretta etsittiin kuudesta paikasta: kirkon rakentaja Anders Louetin haudalta, kuokkamiesten kirkosta, kirkon alttarilta ja saarnastuolista, sakastista, urkugarvelta sekä viimeisenä Temmesäijän, eli kirkon vaivaisukon luota. Historiaseikkailun päätteeksi aarteen etsijät kokoontuivat kirkon penkkeihin kertaamaan, millaisia aarteita he olivat löytäneet. Jokaisesta pysähdyspaikasta lapset kokivat löytäneensä jotakin aarteen tapaista, mutta se varsinainen Temmeksen kirkon aarre jäi vielä arvoitukseksi. Lopulta paljastettiin, että tämän kirkon aarre oli hyvin lähellä etsijöitä, nimittäin jokainen kirkkovieras on tämän kirkon aarre. Ja näin on tänäänkin tässä juhlahetkessä.

Temmeksen kirkko on rakennettu ihmisten tarpeesta, ihmisiä ja Jumalan sanan saarnaa varten. Piispan tarkastuksen pöytäkirja helmikuulta 1760 kertoo, että piispa Carl Fredrik Menander ei halunnut vastustaa Temmeksen kylänmiesten ilmoitusta, jossa he halusivat rakentaa saarnahuoneen kylälleen. Luvan mukaisesti Temmeksen ja Kärsämän kyläläiset rakensivat yhteisestä päätöksestä ja omalla kustannuksellaan saarnahuoneen ilman vahvistettuja piirustuksia. Kirkon suunnittelijana ja rakennustöiden johtajana oli perimätiedon mukaan talollinen Antti Kallenpoika Louvet Temmeksen Koskelan kylästä. Kirkon rakennustyöt aloitettiin syystalvella 1766, jolloin kaadettiin hirret Vallinkankaalta ja Hietaselältä. Tämän jälkeen ryhdyttiin välittömästi salvutöihin, ja kirkko oli valmis kesällä 1767. Tästä mainitaan piispa Mennanderin kirjeessä Limingan rovasti Matthias Pazeliukselle heinäkuussa 1767: ”Ylitemmesläiset ovat rakentaneet itselleen huoneen, pituutensa, korkeutensa ja leveytensä puolesta kappelikirkon kaltaisen, jossa on pieni torni kellotapulien tehtävissä sekä sakaristo, saarnatuoli ja alttari.” Temmeksen kirkon ensimmäiset aarteet, nämä kirkon rakentaja Anders Louvetin johdolla, rakensivat siis itselleen huoneen Jumalan sanan kuulemista varten. Ja tuossa alkuperäisessä asussa tämä Herran huone on 250-vuoden ajan verrattain hyvin säilynyt.

Aluksi kysymys ei ollut kuitenkaan kirkosta vaan saarnahuoneesta. Tuon ajan kirkkolain mukaan saarnahuonetta ei ollut tarpeen vihkiä kirkoksi, vaan kaikki kirkolliset toimitukset ja jumalanpalvelukset voitiin toimittaa emäseurakunnan pappien toimesta saarnahuoneessa. Mutta temmesläiset halusivat saarnahuoneensa virallisesti kirkoksi, joten kahden anomuksen jälkeen kuningas suostui siihen, että temmesläiset saavat kirkkonsa. Limingan emäseurakunnan sekä Lumijoen ja Tyrnävän kappelien papit suostuivat siihen, että he kävivät toimittamassa säännöllisiä jumalanpalveluksia joka kolmas sunnuntai sekä suurina juhlapyhinä. Kirkoksi saarnahuone vihittiin 2.7.1775, eli päivälleen tasan 242 vuotta sitten. Päivälleen 242 vuotta sitten tämän kirkon penkit on täyttänyt epäilemättä ylpeä ja kiitollinen temmesläisten joukko, joka on saanut todistaa itse rakentamansa rukoushuoneen vihkimistä kirkoksi. Rukouksissa on pyydetty siunausta tälle kirkolle ja seurakuntaväelle, ja tänään voimme ilolla ja kiitoksella todeta, että nuo menneiden sukupolvien rukoukset on kuultu.

Kirkko ja kirkkorakennus on rakennettu Jumalan kunniaksi, mutta ihmistä, meitä kirkon aarteita, varten. Vuonna 1847 Temmeksen kappelin välivuosisaarnaajaksi oli asetettu Herman Malmberg,

joka oli kuuluisan herännäisyysjohtajan Nils Gustaf Malmbergin vanhempi veli. Malmbergin saarnat olivat täyttäneet kirkon ääriään myöten niin, että tungos oli tavannut käydä sietämättömäksi. Tämän seurauksena Malmberg päätti laajennuttaa kirkkoa ilman tuomiokapitulin lupaa. Laajennus tehtiin siten, että kirkon eteläseinän itäosan keskikohdalle puhkaistiin matalahko suorakaiteen muotoinen aukko ja aukon ympärille salvottiin ns. pikkukirkko. Tutummin tämä pikkukirkko tunnetaan nimillä ”kuokkamiesten kirkko” tai ”niittymiesten kirkko”. Omavaltaisen laajennuksen lisäksi Malmberg oli ratkaisevalla tavalla vaikuttamassa kirkon ulkoasuun myös luvallisten muutostöiden kautta. Samaisena vuonna 1847 päätettiin maalata kirkko sekä sisältä että ulkoa. Erityisesti sisämaalaukset, jotka annettiin raahelaisen maalarimestari Carl Christoffer Stadighin hoidettavaksi, ovat jättäneet kirkon olemukseen pysyvän jäljen. Sisätilan pintojen maalauksen lisäksi Stadighin toimeksiantoon kuului kolmiosaisen alttaritaulun maalaaminen. Alttaritaulun alaosa esittää Kristusta opetuslasten keskellä ehtoollisen asettamisen hetkellä; taulun pääosa, eli keskimäinen osa, esittää Vapahtajaa Golgatalla; ja taulun kehyksen yläkolmiossa on karitsa voitonlippuineen. Vuoden 1847 muutostöiden sekä sisä- ja ulkomaalauksen muistoksi asetettiin kirkkosalin poikkihirteen koristetut laudat, joista toiseen on kirjoitettu ”Rakennettu 1767” ja toiseen ”Korjattu ja maalattu 1847”, eli Malmbergin johtama korjaustyö kuin myös Stadighin maalaukset viettävät tänä vuonna 170-vuotisjuhliiaan. Tuossa vaiheessa jo kappalaiseksi asetettu Malmberg kehuttiin Turun tuomiokapituliin saakka, kun Limingan rovasti Borg kiitteli häntä erinomaisen tarmokkaasti ja hyvin läpiviedystä kirkon korjauksesta ja maalauksesta. Muita myöhempiä korjausurakoita on toteutettu vuosina 1958 ja 1984, jolloin kirkkoa nostettiin 30 cm lähemmäksi taivasta.

Temmeksen kirkon aarteista ja palvelusväestä kun puhutaan, niin ei voi unohtaa yhtä uskollisinta hahmoa. Valitettavasti hänellä ei ole puhekykyä, jos olisi, niin tarinoita olisi varmasti valtavasti. Tämä hahmo on Temmesäijä, eli kirkon vaivaisukko. Ensimmäinen vaivaisukko 1800-luvun alusta oli mustaksi maalattu ja se oli kiinnitettynä porttihuoneen maantienpuoleiseen ulkoseinään. Ukko kärsi pahoin usein toistuvista varkauksista ja lopulta vuonna 1858 se päätettiin uusiksi. Uusi ukko sai jyrkemmän peltipaltoon ylleen kuin myös komean silinterihatun. Varkauksilta ei tämäkään ukko välttynyt, vaikka lukot olivat jyrkää tekoa. Eräskin tarina kertoo, kuinka varkaat olivat ottaneet ukon mukaansa, jotta olisi työrauha murtaa rahoja suojaavia lukkoja. Varkaiden mukana äijä oli päätenyt korttiringin mukaan, josta eräs ringiin tullut oli todennut, että äijäkin on tullut kortille. Äijän mallina sanotaan olleen kirkon kappalainen Carl Elfving. Ilmeisen hyvin äijän ulkomuoto on ihmistä muistuttanut. Tästä esimerkkinä kerrotaan, kuinka vanhan nelostien linja-autovuorolla oli ollut uusi kuski ja kirkon kohdalla hän oli pysähtynyt ja jäänyt odottamaan, että äijä nousisi kyytiin. Matka oli jatkunut vasta, kun joku temmesläinen kyytiläinen oli huutanut kuskille, että ”ei se tuu, se on kirkonukko!”. Jyrkästi paikallaan Temmesäijä on tien varrella kulkijoilta rahaa diakoniatyölle kerännyt ja tekee sitä edelleen. Tosin peltipaltoo piti vuonna 1947 uusiksi pitäjäneuvos Lauri Littowin toimesta, kun ryöstäjät olivat olleet turhan kovakouraisia, ja tervaa pitää äijän sisäosiin välillä valutella niin ryhti pitää. Monen mielessä on edelleenkin se ajatus, että äijän ohi ei ajeta, jollei hänelle rahaa anneta. Eräskin eläinlääkäri oli vuosikymmeniä sitten erehtynyt kiireessä ajattelemaan, että antaa äijälle rahan vasta Temmekselä palatessaan. Ei olisi kannattanut, sillä rengas puhkesi kylällä käydessä.

Nykyinen Temmesäijä on kokenut vuodenaikojen vaihtelut ja ryöstöryitykset uskollisesti seisten kirkon edustalla lähes 160-vuoden ajan. Elämän rosoisuus ei ole jäänyt ainoastaan kirkon seinien

ulkopuolelle, vaan välillä myös kirkon seinien sisällä on koeteltu ja langettu. Ja miksi ei olisi, sillä ihmiset täällä toimivat. Tunnetuin lankeemus kirkosta lienee lukkari Pekka Westerisen kohtalo. Pehr Westerinen oli Temmeksen lukkarina vuosina 1867-1874 ja hänet tunnettiin hyvin osaavana musiikkimiehenä. Hänet mainitaan myös ensimmäisenä temmesläisenä kuoronjohtajana. Westerisen kohtaloksi tuli Haapaniemessä asunut Mathlinin perhe, sillä Westerinen oli suhteessa perheen tyttären kanssa ja tuosta suhteesta oli seurauksena lapsi. Jostain syystä avioon ei kuitenkaan menty ja tämä johti siihen, että Mathlinen tyttären velipoika Juho kosti siskonsa häpeän seuraavalla tavalla: eräänä lauantai-iltana hän houkutteli Westerisen juopottelemaan kanssaan ja kun viinat oli juotu, siirryttiin kirkon sakastiin juomaan kirkkoviinit. Riittävästi viiniä juotuaan Westerinen uupui nukkumaan kirkon sakastiin, mutta Mathlin poistui paikalta nukkumaan läheiseen ruispeltoon. Sunnuntaiamuna kun kansa tuli kirkkoon, Westerinen tavattiin sakastin lattialle sammuneena. Silloinen kappalainen Nils Holmström yritti saada Westerisen jatkamaan uniaan ja ehdotti sijaisen käyttämistä. Laskuhumalainen Westerinen halusi hoitaa kuitenkin virkansa sillä seurauksella, että hänestä tehtiin kantelu, joka johti viran menettämiseen ja linnatuomioon. Linnassa ollessaan Westerinen teki tapahtumista laulun, joka Temmeksellä vieläkin osataan ja tämän päivän juhlassa se tullaan kuulemaan. Westerisen lankeemus ja kohtalo on siis laajalti tunnettu ja ehkä se jonkinlaista vahingoniloa on herättänyt, mutta jos Westerinen muistetaan vain lankeemuksestaan, niin silloin hänelle tehdään vääryyttä. Tästä Westerisen myöhempi kollega Sylvi Sax halusi meitä muistuttaa. Sillä Westerinen oli, kuten mainittu, ensimmäinen temmesläinen kuoronjohtaja ja moniäänisen laulun johtaja. Hänen kuoronsa ja laulunjohtonsa tunnettiin naapuripitäjissäkin. Ja yksi temmesläisen seurakuntaelämän tunnuspiirre on aina ollut voimallinen laulu. Tästä siis kunnia yhdelle kirkon aarteelle Pekka Westeriselle. Ja mitä lankeemukseen tulee, niin sen yhteydessä on hyvä muistaa, miksi kirkkoja ylipäänsä rakennetaan: siksi, että syntinen saisi kuulla armon sanoman.

Ja armon lahjaa on tässä kirkossa osattu jakaa. Sen on saanut kokea ehkä erityisimmällä tavalla kirkon ensimmäinen suntio Aappo Launonen, eli Launo-Aapo. Aappo Launonen palveli tässä kirkossa vuodesta 1923 vuoteen 1956, eli 23-vuoden ajan. Omana aikanaan Aappo miltei miellettiin osaksi tätä kirkkoa ja uskollisesti hän palveli; lämmitti kirkon kamiinat, soitti kellot, hoiti virsitaulun, kaivoi haudat. Viimeksi mainittuun liittyy Veikko Hongan muistelo nuoruudesta, kun hän oli hevosella viemässä viljaa myllylle jauhettavaksi. Kirkkomaan ohittaminen oli nuorelle pojalle muutoinkin jännä tilanne ja vielä oli loppusyksyn hämärtyvä ilta. Kirkkomaan kohdalle tultaessa Veikko oli katsellut hautausmaalle päin ja yhtäkkiä haudasta oli noussut pää. Eikä siinä vielä kaikki, sillä haudasta noussut pää oli kysynyt: Myllyllekö oot menossa? Veikko ei jäänyt vastaamaan, vaan laittoi hevosen vauhtiin ja ajeli suorinta tietä säikähtäneenä myllylle. Myöhemmin sitten selvisi, että Launo-Aapo siellä oli ollut hautaa kaivamassa. Eikä tämä muuten jäänyt ainoaksi kerraksi, kun kirkon suntiot kirkkomaalla kummittelevat, kysykää vaikka Saksion Alpolta. Mutta palataan siihen Aappo Launosen saamaan lahjaan. Monelle temmesläiselle on jäänyt mieleen se, kuinka Launo-Aapon aikaan joulukirkossa kiersi kaksi kolehtihaavia. Ensimmäinen haavi oli aina kevyempi ja jälkimmäinen painavampi. Ensimmäiseen kerättiin joululle määrätty kolehti ja jälkimmäiseen kerättiin joululahja Launo-Aapolle ja hänen perheelleen. Ja sillä painavalla kolehdilla seurakuntalaiset suntiotaan muistivat ja se kertoo jotakin siitä, miten ihmiset tätä uskollista suntio-aarretta arvostivat.

250-vuoden aikana sukupolvien ketjut aarteineen ovat eläneet monenlaisissa hetkissä tässä rakkaassa kirkossa: jumalanpalveluksissa, kasteissa, konfirmaatioissa, avioliittoon vihkimisissä ja hautajaisissa. Kirkossa on ollut uskollisesti vuosikymmeniä vakiopaikallaan istuvia seurakuntalaisia kuin rippikoulun pakottamana jurottavia penkkeihin nimikirjaimiaan raapustavia nuorukaisia. Kirkollisia toimituksia on toimitettu eri aikakausien ja arvostusten mukaan. Esimerkiksi, kun kasteet siirtyivät kirkoista muihin tiloihin, niin kirkoon vuonna 1773 lahjoitettu tinainen kastemalja löytyi yllättäen pappilasta toimittamasta kynätelineen virkaa. Onneksi kastemaljan arvon ymmärtänyt kanslisti Helvi Honka pelasti maljan ja se pääsi arvoiselleen paikalle takaisin kirkkoon. Mutta olipa toimitusten ja jumalanpalvelusten linjat aikojen kuluessa mitä tahansa, niin yksi kirkollinen toimitus on tässä kirkossa ja tällä kirkkomaalla toimitettu kaikille samalla tavalla ja yhtä arvokkaasti. Tämä toimitus oli sankarivainajan hautajaiset. Jokainen joka antoi kalleimman uhrin isänmaan ja kodin puolesta sai samanlaiset, arvokkaat hautajaiset kunnialaukauksineen ja kunniavartioineen. Kirkon eteläseinälle vuonna 2015 asetettu sankarivainajataulu kertoo siitä, että tähän kirkkoon kokoontuessaan temmesläiset muistavat sen, että kirkon rakentajien, kirkon palvelijoiden ja seurakuntalaisten lisäksi kotiseudun ja kotikirkon varjelukseen ovat sankarivainajat kantaneet oman kalliin hintansa.

Ja lopuksi varjeluksesta. Se Temmeksen kirkon aarre, se on vuosisadat ja vuosikymmenet palvelut ja istunut täällä kirkon penkissä, veisannut ja saanut kuulla armon evankeliumia. Te kaikki olette täällä aarteena paikallanne. Voi olla, että aarteet eivät aina omaa arvoaan näe tai ymmärrä, mutta Isä Jumala jokaisen aarteen näkee ja rakkaudella tätä katselee. Siksi Isä Jumala lähetti oman Poikansa Jeesuksen näitä aarteita pelastamaan synnin, kuoleman ja pahan vallasta. Tämän pelastuksen tähden tämä kirkko on rakennettu ja tätä pelastusta tämä kirkko meille kaikille viestii, lähtien keskimmäisestä alttaritaulusta. Isä Jumala haluaa meitä jokaista tämän evankeliumin sanoman varassa varjella niin tässä ajassa kuin siinäkin ajassa, kun ajallisen matkamme pää on tuolla kirkkomaalla. Ja meidän kiitoksemme on tänään siinä, että Jumala on varjellut 250-vuoden ajan tätä Herran huonetta, joka on ollut toivon ja rakkauden merkki. Ja pyyntömme on tänään siinä, että Jumala varjelisi edelleen tätä rakasta kotikirkkoa, niin että uudet sukupolvet saisivat kuulla täällä hyvää evankeliumin sanomaa.

Kirjoittanut: Teemu Isokääntä

Lähteet:

Honka Veikko ja Helvi. Haastattelu 12.6.2017. Teemu Isokääntä.

Littow H. 2004. Kautta sukupolvien. Tosiasioita ja tarinoita Temmeksestä ja temmesläisistä. Temmeksen kotiseutuyhdistys.

Petterson L., Knapas M. 1992. Temmeksen kirkko. Teoksessa: Lumijoen, Tyrnävän ja Temmeksen kirkot. Suomen kirkot 18. Museovirasto.

Saksio Alpo. Haastattelu 12.6.2017. Teemu Isokääntä.

Sax Sylvi. Haastattelu 12.6.2017. Teemu Isokääntä.